

*Сергій Олександрович Сунегін,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0003-4304-708X*

ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Мабуть, беззаперечно слід визнати, що динаміка суспільних відносин та численні кризові реалії у різноманітних сферах і галузях суспільного життя певним чином детермінують і спрямовують відповідні трансформації у правовому розвитку держави в цілому. Інформаційно-комунікативний і науково-технічний прогрес, перманентні інновації в економічній та інших галузях життєдіяльності суспільства, розвиток біотехнологій та робототехніки, так само як і кризові явища в економіці, політиці, культурі тощо, об'єктивно вимагають забезпечення адекватного правового впливу на відповідні соціальні процеси, що вже фактично відбуваються або матимуть місце у найближчій перспективі. Історичний досвід багатьох сучасних держав переконливо свідчить, що будь-які соціальні проблеми та негаразди всередині країни, можливо, більш-менш ефективно вирішувати лише в умовах їх мирного співіснування, що не виключає можливості наявності між ними певного «холодного» конфлікту. Єдиним соціальним катаклізмом, який практично повністю руйнує будь-які найближчі перспективи прогресивного розвитку суспільства і держави, є війна, яка починається з моменту воєнного вторгнення однієї держави в іншу.

Будь-яка війна між державами, страждання і негаразди, які вона несе суспільству і громадянам, на території якої вона здійснюється, завжди знецінює майже всі його життєво важливі надбання, яких йому вдалося досягти в мирний період свого існування. У правовому та соціокультурному контексті війна порушує насамперед усю систему прав і свобод людини, зокрема, право людини на життя, здоров'я, особисту недоторканність і безпеку, можливості її самореалізації, право на безпечне довкілля тощо, а також усі цінності, які є основою життя будь-якого цивілізованого суспільства (законність і правопорядок, свобода, рівність, соціальна відповідальність тощо). Війна завжди спричиняє відповідні дисфункції та численні відхилення від системних норм і параметрів існування суспільства та його складових, породжує локальні, регіональні, а в окремих випадках і глобальні економічні, екологічні, продовольчі, культурні, моральні та інші соціальні проблеми. Не винятком є і нинішня російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 року повномасштабним вторгненням російських військ на територію України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку функцій сучасного права були і продовжують залишатися предметом доктринального осмислення багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, причому як теоретиків та філософів права, так і представників галузевих юридичних наук. Зокрема, відповідні питання досліджувалися такими вченими, як: Ж.-Л. Бергель, С. Бобровник, О. Богініч, Т. Дідич, Д. Ллойд, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, О. Скрипнюк, Т. Тарахонич, Ю. Шемшученко та ін. Водночас функції права досліджувалися цими та іншими вченими переважно в контексті функціонування національних правопорядків у мирний час або за відсутності надзвичайних обставин, здатних суттєво впливати на правовий розвиток. Натомість проблематика функціонального виміру права в умовах війни та правового режиму воєнного стану ще не набула належного висвітлення у сучасному соціогуманітарному науковому дискурсі.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення особливостей змістовної трансформації функцій права в умовах війни, а також чинників, здатних посилювати ефективність впливу права на суспільні відносини під час воєнного стану.

Основні результати дослідження. Будь-яка сучасна війна або воєнне протистояння двох чи більше держав завжди супроводжується низкою додаткових ворожих активностей її учасників, які включають проведення різноманітних диверсій, інформаційно-психологічних операцій, кібервійни, застосування ембарго на певні товари тощо. Це означає, що сучасна війна у її класичному значенні не може одночасно бути негібридною, оскільки вона ведеться не лише на рівні протистояння армій воюючих держав, на рівні розвитку військової техніки та технологій, але й пов'язана з нанесенням супротивнику якомога більшої шкоди іншими засобами (економічними, політичними, інформаційними тощо) за винятком тотального взаємознищення, з осмислення ціннісних аспектів війни у різних культурах.

У міру науково-технологічного розвитку людства війна дедалі більше набувала якості системного явища, яке поєднує в собі взаємопов'язані між собою діяльності, спрямовані на зниження інтегрального потенціалу ворога як за допомогою військових дій, до яких вдаються у надзвичайних випадках, так і за рахунок застосування інших спеціальних операцій в інформаційній, економічній, політичній, дипломатичній, кібернетичній, психологічній сферах з метою нав'язування зовнішнього управління всіма основними ресурсами держави та її народом.

Очевидно, що такий системний характер сучасної війни, зокрема російсько-української, зумовлює необхідність пошуку комплексного нормативного інструментарію впливу на всі важливі соціальні процеси в Україні, яка зазнала повномасштабної воєнної агресії з боку РФ та на території якої ведуться бойові дії. При цьому особлива та найбільш пріоритетна роль у механізмі нормативного впливу в цих умовах належить праву, норми якого не лише становлять основу локального, регіонального та світового правопорядку, а й являють собою всезагальну форму та центральну нормативну ланку сучасного світоустрою. Без права, правового регулювання неможливо створити належні умови для нормального суспільного життя, забезпечити функціонування хоча б відносно стабільного порядку в державі, особливо у період дії правового режиму воєнного стану.

Серед першочергових питань правового розвитку в умовах війни слід насамперед назвати проблеми належного правового забезпечення національної безпеки, тобто стану захищеності людини і громадянина, духовних і матеріальних цінностей суспільства від злочинних та інших протиправних посягань, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, соціальних конфліктів усередині суспільства, ризик виникнення яких суттєво зростає в умовах війни.

Слід відзначити, що в Україні станом на сьогодні є чинною Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020. Пунктом 4 цього документа встановлено, що Стратегія національної безпеки України ґрунтується на таких основних засадах:

1) стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

2) стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;

3) взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [1].

Практичне втілення цих засад в Українській державі та суспільстві як у мирний, так і у воєнний час, безумовно, потребує здійснення насамперед масштабної правотворчої роботи на законодавчому та підзаконному рівнях. При цьому саме в умовах війни та післявоєнної відбудови держави реалізація наведених вище засад Стратегії національної безпеки України суттєво впливає на зміст здійснюваних правом основних функцій, зокрема, регулятивно-охоронної, ідеологічно-виховної та компенсаційно-відновлювальної складових загальної системи функцій права.

Як відомо, наявність у права регулятивної та охоронної функцій безпосередньо впливає з його призначенням бути соціальним регулятором, тобто визначати ті варіанти поведінки, які відповідають як інтересам окремих індивідів, так і очікуванням соціальних груп та суспільства в цілому. Право повинно забезпечити оптимальний баланс соціальних інтересів, такий стан функціонування суспільства, в якому б дії одних суб'єктів права не порушували б прав та інтересів інших осіб, щоб

відносини в суспільстві формувались та здійснювались на засадах добросовісності, розумності та справедливості і не породжували соціальних конфліктів. Саме тому право не лише закріплює та допускає відповідні можливості або дозволи, а й встановлює визначені обмеження для учасників суспільних відносин, покладаючи на них обов'язки та відповідальність за їх порушення.

Не вдаючись до здійснення окремого аналізу сутності, природи та ознак поняття «війна», визначення причин і умов її виникнення, спробуємо з'ясувати загальні напрями трансформації змісту основних функцій права в умовах функціонування правового режиму воєнного стану, який відповідно до чинного законодавства України вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2].

У цьому контексті насамперед зауважимо, що воєнний стан – це надзвичайний правовий режим у тому сенсі, що його практична реалізація відбувається в умовах воєнних дій чи загрози їх виникнення на відповідній території держави, які майже завжди спричиняють людські жертви серед військовослужбовців та мирного населення, а також значну матеріальну та екологічну шкоду. У зв'язку із цим правове регулювання суспільних відносин під час війни вимагає застосування особливих підходів, спрямованих, з одного боку, на забезпечення належного рівня національної безпеки і оборони держави, а з другого – на встановлення адекватного військовим умовам режиму функціонування сфер і галузей суспільного життя, зокрема, економіки, політики, культури, освіти тощо.

У сучасній юридичній літературі правовий режим воєнного стану досліджується переважно в межах науки адміністративного права, тобто як особливий різновид адміністративно-правового режиму. Останнє пов'язано з тим, що в межах правового режиму воєнного стану проявляються насамперед адміністративно-правові засоби регулювання суспільних відносин і загальні ознаки адміністративно-правових режимів, які полягають, зокрема, у посиленні прояву імперативного методу правового впливу на суспільство та громадян, у необхідності прийняття спеціальних правових норм для визначення особливостей поведінки та діяльності фізичних і юридичних осіб, у встановленні особливого контролю за належним дотриманням правопорядку у сфері дії зазначеного правового режиму тощо.

У вітчизняній науковій літературі правильно відзначається, що адміністративно-правові режими здійснюються за допомогою системи спеціальних засобів, до яких належать:

- 1) правові акти і норми, що встановлюють особливий порядок діяльності в тих або інших сферах;
- 2) уповноважені державні органи, спеціально створювані або наділені повноваженнями формувати й підтримувати відповідний режим;
- 3) детальна, свого роду «операційна» регламентація дій суб'єктів права та їх взаємовідносин між собою;
- 4) сувора система контролю та відповідальності за діяльністю в межах адміністративно-правового режиму;
- 5) більш широке застосування обмежувально-дозвільних і заборонних методів, що поєднуються у потрібних випадках із суворо цільовим стимулюванням суб'єктів права [3, с. 31].

Якщо перенести ці загальні ознаки адміністративно-правових режимів у площину правового режиму воєнного стану в Україні, то можна пересвідчитися у тому, що кожна з них конкретно проявляється у правових нормах так званого надзвичайного законодавства, тобто спеціальних нормативно-правових актах, прийнятих державою за особливих обставин (в умовах війни), які передбачають наділення органів влади винятковими, дискретними повноваженнями, здійснюючи які вони можуть призупиняти, обмежувати чинність загальних правових норм з метою впливу на суспільні процеси в державі для забезпечення належного функціонування правопорядку та запобігання несприятливому або екстремальному розвитку відповідних суспільних відносин [4, с. 40].

Зокрема, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачена можливість військового командування та органів влади запроваджувати низку обмежувальних заходів, здійснення яких зумовлює як зміни у порядку реалізації громадянами належних їм конституційних прав і обов'язків, так і визначені у часі та просторі обмеження або заборони на можливість здійснення закріплених Конституцією та іншими законами України прав і свобод. Такі заходи правового режиму воєнного стану встановлені статтею 8 Закону і передбачають, з-поміж іншого:

- 1) встановлення (посилення) охорони об'єктів державного значення, об'єктів державного значення національної транспортної системи України та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, введення особливого режиму їх роботи;
- 2) запровадження трудової повинності для працездатних осіб;
- 3) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності;
- 4) запровадження комендантської години;
- 5) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів;
- 6) заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;
- 7) встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;
- 8) встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирної повинності з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;
- 9) запровадження у разі необхідності нормованого забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами [2].

Аналіз цих та інших норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» дає можливість зробити висновок про певну трансформацію змісту регулятивної функції права в умовах війни, в якому більш «рельєфними» стають обмежувальні та заборонні норми. Адже в умовах воєнного стану обмеження зазнає низка прав, свобод і законних інтересів людини, які включають особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні та інші права і свободи, серед яких, зокрема: свобода пересування та вибір місця перебування, право на невтручання в особисте та сімейне життя, право на отримання інформації та свобода ЗМІ, право на об'єднання громадян, недоторканність приватної власності та житла, право на проведення зборів, мітингів та інших масових заходів, право на страйк тощо.

Очевидним слід визнати, що будь-яка воєнна агресія однієї держави по відношенню до іншої, реальна загроза такої агресії, що слугують підставою для введення правового режиму воєнного стану, вимагають забезпечення особливого характеру регулятивно-охоронного впливу права практично на всю систему функціонуючих у суспільстві відносин. Адже в умовах воєнної агресії створюється чи не найбільша загроза життєво важливим публічним інтересам суспільства, основним складовим національної безпеки держави, руйнування яких унеможлиблює повноцінну реалізацію фізичними та юридичними особами своїх прав і законних інтересів. Саме тому правове регулювання суспільних відносин в умовах війни повинно бути спрямоване, зокрема, на введення тимчасових обмежень у здійсненні фінансово-економічної діяльності, вільного обігу майна, товарів і послуг тощо; на встановлення тимчасових обмежень на пошук, отримання та поширення певної інформації; на забезпечення тимчасової зміни форм власності юридичних осіб, а також режиму трудової діяльності працівників тощо. Прийняття цих і багатьох інших обмежувальних і заборонних правових норм в умовах воєнного стану пов'язується із необхідністю забезпечення насамперед тих національних інтересів, які актуалізуються саме в умовах війни чи загрози її виникнення, у тому числі виготовлення продукції, виконання робіт та надання послуг для потреб держави, забезпечення збройних сил, інших військових формувань, правоохоронних органів та населення.

У цьому контексті варто звернути увагу на прийняті протягом дії правового режиму воєнного стану законодавчі новели до Кримінального кодексу України, спрямовані як на посилення кримінальної відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану або збройного конфлікту (наприклад, державна зрада, диверсія тощо), так і на встановлення нових складів кримінальних правопорушень, вчинення яких може мати місце лише в умовах війни (наприклад, колабораційна діяльність) або ж суспільна небезпека яких значно посилюється саме в умовах воєнного стану (наприклад, образа честі та гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю, розпалювання регіональної ворожнечі).

Загалом воєнний стан в Україні зумовив необхідність прийняття низки законодавчих актів про внесення змін до Кримінального кодексу України, якими, зокрема:

- 1) встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність;
- 2) встановлено кримінальну відповідальність за розпалювання регіональної ворожнечі;
- 3) встановлено кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, а також погрозу військовослужбовцю;
- 4) встановлено кримінальну відповідальність за заперечення збройної агресії РФ проти України;
- 5) встановлено кримінальну відповідальність за поширення інформації про розташування зброї, техніки та військовослужбовців;
- 6) встановлено кримінальну відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги;
- 7) посилено кримінальну відповідальність за державну зраду та диверсію під час воєнного стану;
- 8) посилено кримінальну відповідальність за мародерство та вчинення окремих злочинів проти власності в умовах воєнного стану.

На прикладі цих та інших змін до чинного законодавства України ми бачимо, що стан війни та, відповідно, правовий режим воєнного стану об'єктивно вимагають ухвалення низки законів, спрямованих на забезпечення більш суворого режиму законності та дисципліни в державному управлінні, а також повноцінних правових гарантій стабільного функціонування національного правопорядку в надзвичайних умовах військової агресії. Досягти цього без посилення заборонної та обмежувальної складової регулятивно-охоронного блоку в загальній системі функції права неможливо.

Водночас варто звернути увагу на те, що правовий режим воєнного стану передбачає не лише посилення обов'язків, обмежень та заборон, а й вимагає також надання визначеним суб'єктам додаткових прав і можливостей у конкретних правовідносинах. Так, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року визначено особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану. Загалом цей Закон обмежує дію чинного трудового законодавства в межах норм, викладених у цьому Законі, та передбачає в цілому збалансований юридичний підхід до визначення прав і обов'язків учасників трудових відносин в умовах воєнного стану, строком дії якого обмежується чинність його норм. Незважаючи на це, детальний аналіз положень вказаного Закону свідчить про те, що роботодавець наділений дещо більшими перевагами порівняно із працівниками.

Так, серед переваг роботодавця, які він отримує згідно із Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», слід виокремити насамперед такі:

- 1) право роботодавця не повідомляти працівника за два місяці про зміну істотних умов праці та переводити його на роботу в іншу місцевість без необхідності отримання від нього попередньої згоди для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій за умови переведення його в місцевість, де не ведуться бойові дії, а також якщо у працівника немає протипоказань за станом здоров'я, з оплатою не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою (частина 1 статті 3 Закону);
- 2) право роботодавця звільнити працівника у період непрацездатності або під час перебування у відпустці (крім відпустки по вагітності і пологах та по догляду за дитиною до трьох років) у перший робочий день після закінчення тимчасової непрацездатності або відпустки (частина 1 статті 5 Закону);
- 3) право роботодавця збільшити нормальну тривалість робочого часу до 60 годин на тиждень, а для працівників, яким законодавством встановлена скорочена тривалість робочого часу – до 50 годин на тиждень (частина 1 статті 6 Закону);
- 4) роботодавець має право встановлювати випробування працівника під час прийняття на роботу для будь-якої категорії працівників, тобто у тому числі до вагітних жінок, неповнолітніх, молодих робітників після закінчення професійних навчально-виховних закладів, молодих спеціалістів після закінчення вищих навчальних закладів тощо;
- 5) роботодавець має право зупинити дію окремих положень колективного договору на період воєнного стану (стаття 11 Закону).

Серед прав працівників за цим Законом потрібно насамперед назвати:

- 1) право працівника розірвати трудовий договір у строк, вказаний у заяві про звільнення, якщо, по-перше, підприємство знаходиться у зоні бойових дій та існує загроза життю і здоров'ю пра-

цівника і, по-друге, його примусово не залучено до суспільно корисних та інших робіт (частина 1 статті 4 Закону);

2) право працівника на відпустку без збереження заробітної плати без обмежень по строку (частина 3 статті 12 Закону) [5].

Аналіз змісту цих і деяких інших норм Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надає можливість зробити висновок, що вони спрямовані на мінімізацію формальностей у відносинах між працівником та роботодавцем, закріплення спрощеного порядку їх виникнення, зміни та припинення, зокрема, можливостей вчасно реагувати на зміни в соціальному середовищі, зумовлені війною. Адже війна та воєнний стан в Україні необхідно вимагають прискорення реалізації низки соціальних процесів, які функціонують як у межах тих чи інших організаційних структур, так і в контексті всього суспільства та його елементів.

Водночас подібні законодавчі новели для їх ефективної реалізації вимагають наявності високого рівня соціальної відповідальності роботодавців, від якого безпосередньо залежить стан соціального благополуччя працівників, тобто фактично якість їх життя. Особливої значущості при цьому набуває соціальна відповідальність бізнесу, оскільки саме приватне підприємництво в сучасних ліберально-демократичних реаліях є основним засобом забезпечення зайнятості населення, а також джерелом соціально-економічного розвитку суспільства. І якщо законодавець наділяє роботодавців, тобто насамперед відповідні бізнес-структури, додатковими можливостями впливу на працівників, зокрема, у частині збільшення тривалості їх робочого часу, застосування більш широкого кола підстав для їх звільнення, встановлення випробування до всіх категорій працівників тощо, то очевидним слід визнати, що уникнення зловживань цими додатковими законними можливостями з боку роботодавців може бути досягнуто лише за умови добровільного врахування останніми інтересів працівників, відповідних соціальних груп та суспільства в цілому.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що досягти належного рівня соціальної відповідальності бізнесу неможливо лише за допомогою використання відповідних правових засобів, зокрема, шляхом прийняття законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на посилення правових гарантій забезпечення тих чи інших складових такої відповідальності (наприклад, випуск якісної продукції, своєчасна виплата заробітної плати найманим працівникам у повному обсязі, забезпечення компаніями матеріальної підтримки соціально вразливих верств населення; участь бізнесу у професійній підготовці кадрів та підвищенні їх кваліфікації, благодійна діяльність тощо).

Правова складова соціальної відповідальності бізнесу виступає лише одним із її необхідних рівнів, передбачаючи насамперед обов'язок суб'єктів підприємництва неухильно дотримуватися норм чинного законодавства, якими визначаються вимоги до їх діяльності. Правовий рівень соціальної відповідальності бізнесу – це той обов'язковий мінімум забезпечення корисного соціального ефекту від підприємництва, недотримання якого зумовлює порушення порядку управління відповідними соціальними процесами, прав і законних інтересів значної кількості учасників соціально-економічних відносин, завдання їм матеріальної та моральної шкоди, а отже, суттєве посилення соціальної напруженості та конфліктного потенціалу в суспільному житті.

У вітчизняній науковій літературі справедливо зазначається, що «соціальна відповідальність – це усвідомлення суб'єктами держави єдності соціального простору, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгромадянами, суспільством, державою. У феномені соціальної відповідальності домінує моральний компонент, що має бути підкріплений юридичною відповідальністю. Соціальна відповідальність як концепція заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, громадян та навколишнє середовище в усіх аспектах» [6, с. 7].

З цього випливає, що високий рівень соціальної відповідальності бізнесу об'єктивно вимагає та передбачає більш широкий спектр її нормативного забезпечення, якого неможливо досягти лише за допомогою права та, відповідно, правової зарегульованості суспільних відносин. Реальна та повноцінна соціальна відповідальність бізнесу може мати місце лише в умовах функціонування високого рівня індивідуальної та суспільної моральної свідомості, надання пріоритетного значення моральним цінностям у загальній системі соціальних цінностей (наприклад, безкорисливість, дисциплінованість, добросовісність, довірливість, щирість, вихованість, чуйність, порядність,

самоконтроль, співчуття, справедливість, тактовність, працьовитість, чесність, вірність, милосердя тощо), створення необхідних умов для їх утвердження у відповідних комунікативних практиках. Адже саме моральні цінності здатні забезпечити не лише дотримання формального або правового рівня соціальної відповідальності бізнесу, а й суттєво його посилити розвитком інших суспільних відносин, зокрема тих, які виходять за межі корпоративного сегменту та не спрямовані на перспективу отримання додаткових прибутків (наприклад, матеріальна допомога на розвиток транспортної інфраструктури, благоустрій території тощо).

Таким чином, ефективна реалізація норм Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», зокрема тих положень, які надають додаткові та формально законні можливості роботодавцям впливати на працівників, може бути досягнута лише в умовах сформованості відповідних моральних якостей керівного персоналу підприємств, установ та організацій, а відтак – високого рівня їх індивідуальної та соціальної відповідальності. Але з огляду на те, що моральна регуляція людської поведінки та діяльності, у тому числі відповідальність як моральна цінність, на сьогодні продовжують втрачати своє надважливе значення для забезпечення суспільного порядку, перетворюючись на випадкову множину індивідуальних та життєвих проєктів у межах відповідних соціальних інституцій, цілком виправдана мета прийняття даного Закону може бути так і не досягнута.

Розглядаючи відповідні аспекти змістовної трансформації функцій права в умовах війни та функціонування правового режиму воєнного стану, не можна залишити поза увагою ідеологічно-виховний потенціал права, втілений у відповідних функціях.

Загальновідомим є факт, що правові норми та панівна у відповідному суспільстві правова доктрина втілюють у собі визначену систему цінностей, якій надається пріоритетного значення та яка підлягає захисту з боку інструментарію правової системи. В умовах сучасного демократичного розвитку ідеологічна функція права спрямовується насамперед на обґрунтування, впровадження, охорону та захист системи ліберальних цінностей суспільного життя, найвищою ланкою в якій є цінність індивідуальної свободи. Україна в цьому випадку також не є винятком, оскільки стаття 3 Конституції нашої держави, по суті, закріплює лише одну найвищу соціальну цінність – права і свободи людини, зокрема, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку.

Відтак, ідеологічна функція сучасного права спрямована на утвердження в суспільній та індивідуальній свідомості пріоритетного значення індивідуальних благ, доступність яких для громадян покладається в основу розвитку суспільства і держави в цілому. Водночас в умовах війни відбувається переоцінка життєвих цінностей, в ієрархії яких об'єктивно починають домінувати публічні інтереси, спрямовані на забезпечення цілісності суспільства, його внутрішньої єдності, необхідної для забезпечення ефективної військової боротьби.

У сучасній юридичній літературі відзначається, що «у системі суспільних зв'язків пріоритет інтересів не може бути реалізований абсолютно, «у чистому вигляді», шляхом повного придушення, підпорядкування інших інтересів. Він скоріше проявляється як тенденція, принцип, загальна вимога, критерій оцінки всього процесу формування та реалізації інтересів... Діалектика пріоритету інтересів у тому і проявляється, що через формування і реалізацію особистих, приватних і колективних інтересів досягається розвиток загальнодержавного, а зміцнення останнього стає основою розвитку особистих, приватних і колективних інтересів» [7, с. 492–493].

У цьому сенсі необхідно наголосити, що публічні інтереси мають довгостроковий, загальний характер, який узгоджується та не може суперечити приватним інтересам окремих осіб, оскільки їх зміст спрямований як на забезпечення цілісності певного соціального утворення, так і тих приватних (особистих) інтересів, задоволення яких не порушує колективну організаційну єдність на відповідному рівні. З огляду на те, що приватні або особисті інтереси за будь-яких умов об'єктивно не можуть бути забезпечені поза контекстом певного соціального цілого, їх конкретний зміст не повинен порушувати єдність та цілісність його функціонування.

Таким чином, в умовах війни зміст ідеологічної функції права неминує зазнаватиме відповідної трансформації, спрямованої принаймні на тимчасову зміну ціннісних пріоритетів у суспільному житті. При цьому така трансформація є особливо помітною тоді, коли суспільство у мирний час розвивалося на ліберально-демократичних засадах, враховуючи які правова ідеологія конституювала насамперед такі індивідуальні та корпоративні соціальні цінності, як свобода та

особиста недоторканність, приватна власність, свобода підприємництва, свобода творчості, недоторканність житла тощо.

Водночас стан війни об'єктивно вимагає забезпечення додаткових обмежень приватних інтересів і надання пріоритетного значення загальносоціальним ціннісним маркерам, тобто тим загальним цінностям, здійснення яких є необхідним для забезпечення реальної можливості всім суб'єктам права жити відповідно до своїх потреб та ціннісних орієнтацій (наприклад, служіння держави Українському народу, патріотизм та любов до Батьківщини, неприйняття расової, національної, релігійної, мовної та соціальної дискримінації, колективність та взаємодопомога, територіальна цілісність та єдність держави тощо).

З цієї метою ідеологічна функція права повинна проголошувати, обґрунтовувати та закріплювати соціальну виправданість і справедливість встановлення додаткових правових обмежень та обов'язків для фізичних і юридичних осіб, загальнообов'язковий характер правових норм і можливість уповноважених органів влади забезпечити їх виконання за допомогою примусових заходів, визначених у законі, авторитет державної влади, представники якої поважають правові приписи незалежно від ступеня особистої згоди з їх змістом у конкретній ситуації, стверджувати ідеал соціальної дисципліни та відповідальності, громадянського обов'язку тощо.

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що забезпечення ефективності реалізації ідеологічної функції права в умовах війни, тобто досягнення нею соціально корисного результату в складних та екстремальних обставинах, що виражається у забезпеченні внутрішньої єдності та цілісності суспільства, соціальної злагоди та гармонії в суспільних відносинах, може відбутися лише у тому випадку, якщо в процесі ідеологічно-виховного впливу на суспільство будуть враховані щонайменше такі передумови, а саме:

1) по-перше, наведені вище загальносоціальні цінності мають передусім моральну сутність, що вимагає звернення до відповідної історичної традиції, традиційної для того чи іншого суспільства моралі, принципи та правила якої втілені, з-поміж іншого, у досвіді минулих поколінь. На жаль, але доводиться констатувати, що нічим не стримувана ліберальна ідеологія за останні тридцять років суттєво дискредитувала традиціоналізм як форму світогляду та соціально-філософську концепцію, внаслідок чого особистість принаймні до певної міри втратила свою здатність до забезпечення внутрішньої мобілізації, дисципліни, особистої відповідальності за прорахунки у визначеній сфері суспільного життя, що є найбільш пріоритетним і значущим для забезпечення перемоги у війні.

Спроби подолати утворений вакуум моральної регуляції за допомогою посилення правового регулювання практично всієї системи важливих суспільних відносин, у тому числі у сфері охорони та захисту суспільної моралі, так і не привела до очікуваного позитивного результату, оскільки всі соціонормативні системи, зокрема право і мораль, є взаємозалежними, взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими та взаємодіючими між собою, у зв'язку із чим між ними повинен бути забезпечений своєрідний природний баланс, рівновага, симетрія між їхнім впливом на суспільство та громадян.

Як відомо, сфера впливу права на суспільство є помітно вужчою за мораль. Право регулює насамперед повсякденні відносини, які складаються у процесі реалізації тих чи інших інтересів; воно не вимагає від людини відповідності високому ідеалу, а задовольняється лише формальним дотриманням законодавства; не претендує право також на внутрішній світ людини, якщо останній не проявився у відповідних протиправних діях.

Мораль, на відміну від права, насамперед внутрішньо спрямовує поведінку людини таким чином, що їй задається орієнтація на певний духовно-піднесений ідеал, позитивну ціннісно-сміслову конструкцію, досягнення якої є необхідним для забезпечення повноцінної, природної, а не вимушеної гармонії людського єднання. Саме мораль в її об'єктивному вимірі покликана належним чином поєднати та гармонізувати внутрішній світ людини, представлений визначеними ціннісними установками, психічними процесами, її життєвими прагненнями, фантазіями, бажаннями, інтересами тощо, з її зовнішніми діями або діяльністю, які завжди пов'язані між собою.

Крім цього, мораль, на відміну від права, пронизує своїм змістом всі без винятку взаємовідносини між людьми, адже у міжособистісних відносинах, так само як і у будь-якому різновиді конкретної людської діяльності, завжди проявляється певна моральна конструкція, що визначається

як внутрішніми (наприклад, наміри, мотиви, інтереси тощо), так і зовнішніми складовими (наприклад, конкретні дії людини).

Отже, саме в умовах війни особливо «гостро» відчувається потреба у моральному насиченні ідеологічної функції права, яка справляє суттєвий виховний вплив на суспільство та громадян. У вітчизняній науковій літературі з цього приводу правильно відзначається, що «виховна функція права пов'язана з тим, що право відображає моральні підвалини суспільства і втілює в собі панівні моральні принципи. Ця функція проявляється через правове виховання населення, вплив на індивідуальну, групову та суспільну правосвідомість, формування правової культури. Цілями виховного впливу права слід визнати подолання негативних стереотипів масової свідомості, правових деформацій, адекватне відображення існуючої правової дійсності, усвідомлення кожним цінності права і його ролі в суспільному житті. Виховний вплив права реалізується як через відповідну діяльність належних суб'єктів, так і поза нею» [8, с. 189–190];

2) по-друге, здійснення ідеологічної функції права повинно забезпечуватися не лише державою, на чому зазвичай акцентується увага у сучасному дискурсі, а й відповідними інститутами громадянського суспільства, здатними справляти ідеологічний та виховний вплив на громадян. Іншими словами, ідеологічна функція права повинна здійснюватися державою у гармонійному поєднанні з ціннісно-виховним впливом інститутів громадянського суспільства. Адже важливим завданням, яке ставлять перед собою інститути громадянського суспільства, є ідеологічна робота та виховання населення [9, с. 84]. За умов, коли інститути громадянського суспільства сповідають демократичні ідеали, повагу до моральної традиції та інноваційного розвитку у їх гармонійному поєднанні, а також загальнолюдські цінності, ідеологічна робота сприяє зростанню політичної, правової, моральної, економічної та іншої складової загальної культури громадян.

Адже саме громадянське суспільство та його інститути (громадські організації та рухи, правозахисні організації, професійні спілки, об'єднання роботодавців, суб'єкти господарювання, освітні та наукові інститути, благодійні фонди, засоби масової інформації, творчі спілки, заклади культури, релігійні організації тощо) створюють умови для самореалізації особистості та здійснення нею належних їй прав і свобод, забезпечує її соціальну захищеність з урахуванням власних ресурсних та інших можливостей, сприяє саморозвитку особистості у фізичній, інтелектуальній, духовній та іншій складовій соціального розвитку в цілому. При цьому особливої значущості в умовах війни набуває те, щоб ідеологічну підтримку з боку тих чи інших інститутів громадянського суспільства не отримали відповідні екстремістські ідеї, зокрема, ідеї національної, релігійної чи іншої ворожнечі, ненависті, дегуманізації тощо. Останнє пов'язано з тим, що війна природно викликає у людини реакцію образи та ненависті до ворога, який, здійснивши воєнне вторгнення, зруйнував її мирне життя та численні матеріальні блага, знищив близьких їй людей тощо. Саме тому отримання будь-якими екстремістськими ідеями ідеологічної підтримки з боку інститутів громадянського суспільства в умовах війни може швидко призвести до згубних наслідків домінування почуття ненависті та ворожнечі у житті громадян та, відповідно, до екстраполяції цих почуттів на відносини з будь-якими іншими особами.

Таким чином, слід погодитися з думкою, що «формування моральної культури суб'єкта громадянського суспільства необхідно розглядати як одне з основних завдань його функціонування на сучасному етапі. Адже національне майбуття України безпосередньо залежить від якнайшвидшого утвердження моральних цінностей, притаманних активному громадянину, який є свідомим суб'єктом соціальної, політичної, історичної дії» [10, с. 172].

Досліджуючи особливості функціонального навантаження права в умовах війни, не можна залишити поза увагою питання щодо суттєвого збільшення ролі та значення його компенсаційно-відновлювальної функції, яка у загальних рисах являє собою важливий напрям дії права як інструменту відновлення та утвердження соціальної справедливості [11, с. 329]. Саме цей факт, на нашу думку, зумовлює загальноправовий характер цієї функції, її фундаментальне значення для правильного розуміння сутності та природи права як особливого соціального регулятора, хоча її зміст і механізм реалізації розглядаються, як правило, у межах галузевих юридичних наук, зокрема, цивільного права, цивільно-процесуального права, адміністративного права, кримінального права, трудового права тощо.

У цьому контексті слід зауважити, що війна є особливою фактичною підставою «запуску» механізму реалізації компенсаційно-відновлювальної функції права, який передбачає необхідність майже одночасного застосування правових засобів, методів і процедур практично всіх галузей права. Останнє пов'язано з тим, що війна справляє деструктивний і руйнівний вплив на всі без винятку сфери життєдіяльності людини, не обмежуючись зазвичай територіями ведення безпосередніх бойових дій у межах відповідної держави. Внаслідок війни вимушено порушується вся система конституційних прав і свобод людини і громадянина: від права на життя і здоров'я – до права на безпечне довкілля; в зоні ведення бойових дій більшість прав і свобод людини фактично тимчасово скасовується, у тому числі ті права, які забезпечують природне існування фізичної особи (наприклад, право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, право на особисту недоторканність тощо).

Узагальнено цю думку можна проілюструвати на прикладі категорії «достатній життєвий рівень», право на який закріплено не лише у конституціях сучасних демократичних держав, у тому числі статті 48 Конституції України, а й у низці міжнародних договорів та угод, зокрема, у статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. Чим тривалішою є війна, тим більшого обмеження зазнає це фундаментальне право людини, яке включає в себе не лише відповідний рівень забезпеченості особи певними матеріальними благами або ресурсами, а й забезпечені з боку держави та відповідних інститутів громадянського суспільства можливості людини задовольнити свої культурно-духовні та освітні потреби [12, с. 270–271].

З огляду на зазначене очевидним слід визнати, що існуючі загальні правові механізми відшкодування (компенсації) шкоди фізичним і юридичним особам, передбачені нормами чинного законодавства України, зокрема, нормами Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Кодексу цивільного захисту України, Законом України «Про боротьбу з тероризмом» тощо, не можуть слугувати ефективним механізмом реалізації компенсаційно-відновлювальної функції права, що засвідчує необхідність прийняття спеціальних актів законодавства про соціальний захист, особливості відшкодування збитків населенню [13, с. 16] та відновлення прав громадян, порушених у результаті російсько-української війни.

З цією метою в Україні вже прийнято, з-поміж іншого, постанову Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» та постанову Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації».

Так, зокрема, відповідно до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 року № 326, визначення шкоди та збитків здійснюється за напрямками людських втрат і пов'язаних з ними соціальних витрат; економічних втрат, пов'язаних з людськими втратами; військових втрат; втрат, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби зі злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху; втрат житлового фонду і об'єктів житлово-комунального господарства; втрат земельного та лісового фонду; втрат акваторії; збитків, завданих природно-заповідному фонду; втрат інфраструктури транспорту, телекомунікаційної мережі і зв'язку; втрат енергетичної інфраструктури; втрат культурної спадщини; втрат підприємств, установ та організації тощо [14].

Крім цього, у Верховній Раді України зареєстровано вже окремі законопроекти, спрямовані на забезпечення компенсації громадянам України за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених воєнною агресією РФ, збору інформації для майбутніх позовів України до РФ, а також на захист права власності та інших речових прав на майно, які порушено внаслідок збройної агресії РФ.

Йдеться, зокрема, про проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24.03.2022 року № 7198, а також про проект Закону України «Про компенсацію за майно, втрачене, пошкоджене та зни-

щене внаслідок збройної агресії Російської Федерації та справедливий розподіл репарацій» від 31.03.2022 року № 7237.

Так, відповідно до проєкту Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24.03.2022 року № 7198 на отримання компенсації мають право:

- 1) фізичні особи – громадяни України, які є:
 - а) власниками пошкоджених та/або знищених об'єктів нерухомого майна;
 - б) особами, які здійснили інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт та які не прийнято в експлуатацію;
 - в) членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього;
 - г) спадкоємцями осіб, визначених підпунктами «а» – «в» цього пункту;
- 2) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, які здійснюють утримання відповідних будинків – щодо відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку.

У цьому законопроєкті також визначаються механізм отримання компенсації, граничний строк подання заяви про отримання компенсації, способи і черговість отримання компенсації, джерела компенсації тощо. Зокрема, механізм отримання компенсації включає в себе необхідність послідовного здійснення таких дій: 1) подання заяви про надання компенсації; розгляд заяви про надання компенсації Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації; 3) забезпечення виконавчим органом ради надання компенсації [15].

Необхідно зазначити, що навіть цей побіжний огляд сутності та природи компенсаційно-відновлювального функціоналу права, а також особливостей її прояву в контексті дії правового режиму воєнного стану в Україні, зумовленого воєнним вторгненням РФ у нашу державу, надає підстави стверджувати, що в умовах війни та післявоєнної відбудови держави компенсаційно-відновлювальна функція права набуває чи не найбільш пріоритетного значення в системі його загальних і спеціальних функцій, оскільки саме від її ефективної реалізації залежатиме відновлення соціальної справедливості в українському суспільстві, а також досягнення національного консенсусу в питаннях подальшого миробудівництва на території нашої держави.

Висновки. З огляду на наведене можемо зробити такі висновки:

1. Війна та, як наслідок, введення правового режиму воєнного стану призводить до тимчасової трансформації змістовної складової функціонального навантаження права, що зумовлюється підміною звичайного правопорядку надзвичайним адміністративно-правовим режимом, а отже, відповідним йому нормативно-правовим регулюванням практично всієї системи важливих суспільних відносин, яке допускає значну кількість винятків із загальних правових норм.

2. Серед найбільш важливих напрямів впливу права на суспільні відносини в умовах воєнного стану слід насамперед назвати регулятивно-охоронний, ідеологічно-виховний та компенсаційно-відновлювальний. Регулятивно-охоронний вплив права на суспільство в умовах воєнного стану має діалектичний характер і передбачає як суттєве посилення обов'язків, обмежень та заборон, що відповідає адміністративно-правовому характеру даного правового режиму, так і одночасне надання додаткових можливостей і прав для визначених суб'єктів у конкретних правовідносинах та мінімізацію їх формального контексту.

3. Трансформація ідеологічно-виховного функціоналу права в умовах війни зумовлюється тимчасовою зміною ціннісних пріоритетів у суспільному житті, яка полягає у переоцінці життєвих цінностей на індивідуальному та колективному рівнях, в ієрархії яких починають домінувати вже не приватні, а публічні інтереси, спрямовані на забезпечення цілісності та внутрішньої єдності суспільства в цілому. Під час дії правового режиму воєнного стану ідеологічно-виховна функція права повинна насамперед проголошувати, обґрунтовувати та закріплювати соціальну виправданість і справедливість встановлення додаткових правових обмежень та обов'язків для фізичних і юридичних осіб, а також стверджувати ідеал соціальної дисципліни та відповідальності, громадянського обов'язку тощо.

4. Компенсаційно-відновлювальний напрям впливу права на суспільні відносини сягає свого найбільшого практичного втілення саме в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови держави, що зумовлюється деструктивним і руйнівним впливом війни на всі важливі сфери життєдіяльності людини. Внаслідок війни вимушено порушується вся система конституційних прав і свобод людини і громадянина, що вимагає від держави створення та забезпечення належного функціонування спеціальних механізмів компенсації фізичним і юридичним особам завданої війною шкоди та збитків, а також відновлення їх відповідного соціального статусу.

5. Посилення обмежувальної та забороняючої складової регулятивно-охоронної функції права в умовах функціонування правового режиму воєнного стану не повинно ставати інструментом штучного обмеження демократії, а демократичний механізм державного управління в умовах війни та відповідним загрозам національної безпеки і оборони має відповідати конституційному ладу та заснованому на ньому національному правопорядку. Саме тому правове забезпечення воєнного стану в сучасних демократичних державах повинно здійснюватися з дотриманням основних принципів розбудови правової та соціальної держави, що надасть можливість запровадження у надзвичайний період правовим нормам слугувати інструментом забезпечення безпеки, відновлення правопорядку та якомога скорішого повернення до нормального мирного життя з повноцінним режимом дотримання прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 05.04.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.04.2022).
3. Соколова І. Публічно-правовий режим як права категорія: загальна характеристика, ознаки, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4 (83). С. 29–39.
4. Вронська Т. В., Лисенко О. Є., Шандра В. С. Режим воєнного та надзвичайного стану на українських землях у другій половині XIX – початку XX ст.: ретроспективний аналіз російського імперського законодавства. *Український історичний журнал*. 2017. № 5. С. 40–54.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 22.05.2022).
6. Грішнова О. А., Мішук Г. Ю., Олійник О. О. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків: монографія. Рівне: НУВГП, 2014. 216 с.
7. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія: у 3 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка та О. В. Скрипнюка / Т. 2: Доктринальний вимір галузевих засад функціонування громадянського суспільства в Україні. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. 588 с.
8. Тимошенко В. Лекція професора В. Тимошенко: «Вступ до курсу “Функції права”». *Право України*. 2017. № 2. С. 185–195.
9. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. С. 76–85.
10. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія: у 3 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка та О. В. Скрипнюка / Т. 1: Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. 676 с.
11. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
12. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Достатній життєвий рівень як чинник розвитку правової системи: питання детермінації. *Наукові перспективи*. 2022. № 1 (19). С. 267–279.
13. Анісімова А. Відшкодування збитків, завданих пошкодженням або знищенням житла внаслідок збройного конфлікту. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 13–17.
14. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2022 р. № 326. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 30.05.2022 р).
15. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації:

Проект Закону України від 24.03.2022 р. № 7198. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275> (дата звернення: 30.05.2022 р.).

References

- 1 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (data zvernennia: 05.04.2022).
- 2 Pro pravovyi rezhymu voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 10.04.2022).
- 3 Sokolova I. Publichno-pravovyi rezhym yak pravova katehoriia: zahalna kharakterystyka, oznaky, vydy. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2015. № 4 (83). S. 29–39.
- 4 Vronska T. V., Lysenko O. Ye., Shandra V. S. Rezhym voiennoho ta nadzvychainoho stanu na ukrainskykh zemliakh u druhii polovyni XIX – pochatku XX st.: retrospektyvnyi analiz rosiiskoho imperskoho zakonodavstva. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2017. № 5. S. 40–54.
- 5 Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 r. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (data zvernennia: 22.05.2022).
- 6 Hrishnova O. A., Mishchuk H. Yu., Oliinyk O. O. Sotsialna vidpovidalnist u trudovykh vidnosynakh: teoriia, praktyka, rehuliuвання ryzykiv: monohrafiia. Rivne: NUVHP, 2014. 216 s.
- 7 Hromadianske suspilstvo v Ukraini: suchasnyi stan, vyklyky, stratehiiia modernizatsii: monohrafiia: u 3 t. / za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka ta O. V. Skrypniuka / T. 2: Doktrynalnyi vymir haluzevykh zasad funktsionuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2019. 588 s.
- 8 Tymoshenko V. Lektsiia profesora V. Tymoshenko: «Vstup do kursu “Funktsii prava”». *Pravo Ukrainy*. 2017. № 2. S. 185-195.
- 9 Mykhailovska O. Instytuty hromadianskoho suspilstva i formuvannia ideolohii modernizatsii v Ukraini. *Politychnyi menezhment*. 2006. № 3. S. 76-85.
- 10 Hromadianske suspilstvo v Ukraini: suchasnyi stan, vyklyky, stratehiiia modernizatsii: monohrafiia: u 3 t. / za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka ta O. V. Skrypniuka / T. 1: Zahalnoteoretychni ta konstytutsiino-pravovi aspekty rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2018. 676 s.
- 11 Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs: pidruchnyk / za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 688 s.
- 12 Onishchenko N. M., Suniehin S. O. Dostatnii zhyttievii riven yak chynnyk rozvytku pravovoi systemy: pytannia determinatsii. *Naukovi perspektyvy*. 2022. № 1 (19). S. 267–279.
- 13 Anisimova A. Vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh poshkozhdzheniam abo znyshchenniam zhytla vnaslidok zbroinoho konfliktu. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. 2020. № 7. S. 13–17.
- 14 Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinnoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.02.2022 r. № 326. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-p#Text> (data zvernennia: 30.05.2022 r.).
- 15 Pro kompensatsiiu za poshkozhdzhenia ta znyshchennia okremykh katehoriï ob'ektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii: Proekt Zakonu Ukrainy vid 24.03.2022 r. № 7198. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275> (data zvernennia: 30.05.2022 r.).

Сунєгін С. О. Право в умовах війни: функціональний вимір

У статті досліджуються особливості трансформації функцій права в умовах війни. Наголошується, що введення правового режиму воєнного стану призводить до тимчасової трансформації змістовної складової функціонального навантаження права, що зумовлюється підміною звичайного правопорядку надзвичайним адміністративно-правовим режимом. Обґрунтовується діалектичний характер регулятивно-охоронного впливу права на суспільство в умовах воєнного стану, який передбачає, з одного боку, суттєве посилення обов'язків, обмежень та заборон, а з другого – одночасне надання додаткових можливостей і прав для визначених суб'єктів у конкретних правовідносинах та мінімізацію їх формального контексту.

Ключові слова: право, функції права, війна, правовий режим, воєнний стан, права людини, громадянське суспільство, мораль.

Suniehin S. Law in conditions of war: functional dimension

The article is devoted to the research of the peculiarities of the transformation of the law's functions in the conditions of war. It is emphasized that the introduction of the legal regime of martial law leads to a temporary

transformation of the substantive component of the functional burden of law, due to the replacement of ordinary law and order by the extraordinary administrative-legal regime. In particular, the legal regulation of social relations during the war should be aimed at introducing temporary restrictions on financial and economic activities, free circulation of property, goods and services, etc.; to establish temporary restrictions on the search, receipt and dissemination of certain information; to ensure a temporary change in the forms of ownership of legal entities, as well as the regime of employees, etc.

Adoption of these and many other restrictive and prohibitive legal norms in the conditions of martial law is associated with the need to ensure primarily those national interests that are relevant in the context of war or threat of its occurrence, including manufacturing, performance of works and services for the state, provision of the armed forces, other military formations, law enforcement agencies and the population. At the same time, the legal regime of martial law provides not only the strengthening of obligations, restrictions and prohibitions, but also giving certain subjects in specific legal relations additional rights and opportunities. This is due to the fact that war and martial law necessarily require the acceleration of a number of social processes that operate both within certain organizational structures and in the context of society as a whole and its elements.

As a result of research the following conclusions are made:

1. Regulatory and protective impact of law on society in the conditions of martial law is dialectical in nature and provides for a significant strengthening of responsibilities, restrictions and prohibitions, which corresponds to the administrative and legal nature of this legal regime, and the simultaneous provision of additional opportunities and rights for certain entities in specific legal relationships and minimizing their formal context.

2. The transformation of the ideological and educational function of law in wartime is due to a temporary change in value priorities in public life, which is to reassess life values at the individual and collective levels, in the hierarchy of which are no longer private but public interests, aimed at ensuring integrity and internal unity of society as a whole. During the functioning of the legal regime of martial law, the ideological and educational function of law must first proclaim, justify and consolidate the social justification and fairness of additional legal restrictions and obligations for individuals and legal entities, as well as affirm the ideal of social discipline and responsibility, civic duty etc.

3. The compensatory-restorative function of law reaches its greatest practical embodiment in the conditions of martial law and post-war reconstruction of the state, which is due to the destructive impact of war on all spheres of human life without exception. As a result of the war, the entire system of constitutional rights and freedoms of man and citizen is violated, which requires the state to create and ensure the proper functioning of special mechanisms to compensate individuals and legal entities for war damage and restore their social status.

4. Legal support of martial law in modern democracies should be carried out in compliance with the basic principles of building the rule of law and social state, which will allow emergency legislation to serve as a tool to ensure security, restore of law and order and return to normal peaceful life as soon as possible with a full-fledged regime of observance of the rights and freedoms of citizens.

Key words: law, functions of law, war, legal regime, martial law, human rights, civil society, morality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-50